

Foto: www.depatrouilleurs.be

Helmduiker gaat te water (1918) met een helm die uitgerust is met communicatie. De Belgen waren bij de eersten (april 1915) die experimenteerden met telefonische communicatie en die erin slaagden dat in te bouwen in een duikershelm. Deze technologie was vooruitstrevend, het is pas in 1920 dat de Britse firma Siebe Gorman op de markt kwam met een soortgelijk systeem.

Helmduiker Van der Vrecken. Rechts van hem zijn neef Isodore Tas, ook helmduiker.

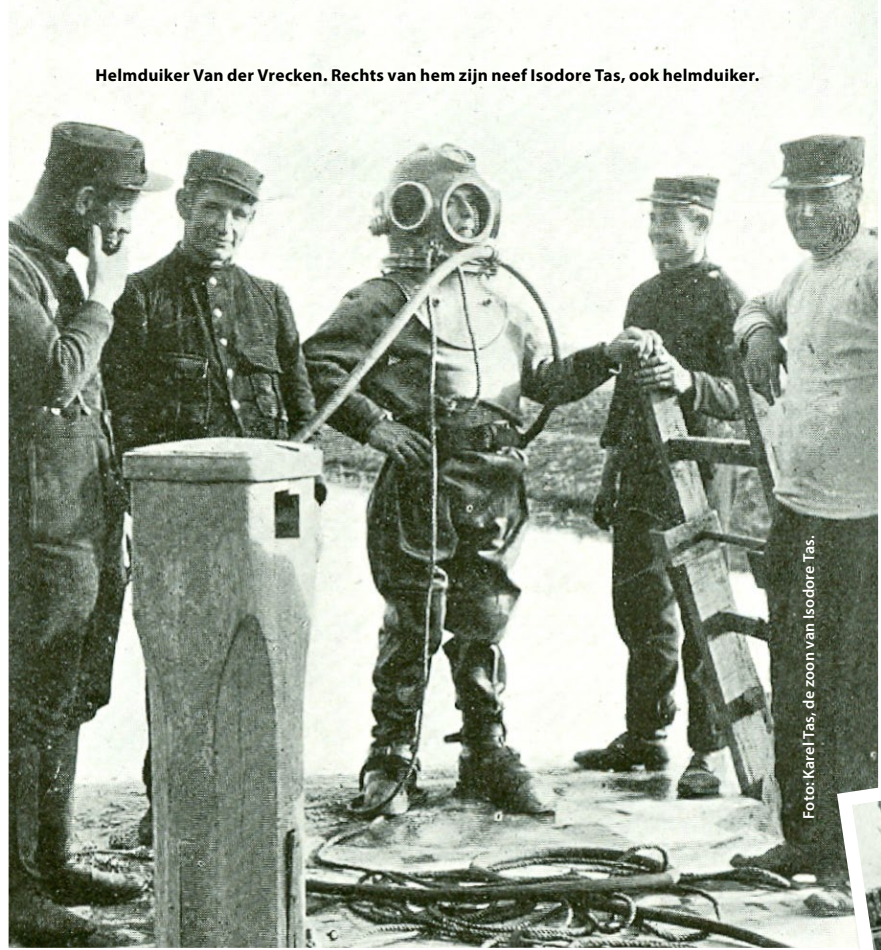

Foto: Karel Tas, de zoon van Isodore Tas.

Belgische militaire duikers in Wereldoorlog I

In oktober 1914 staat het uitgetutte Belgische leger met de rug tegen de Franse grens. De Duitse pletwals dreigt het laatste stukje nationaal grondgebied in te palmen. Op dat cruciale moment slagen een handvol genieofficieren en soldaten erin, geholpen door een paar burgers uit de streek, om de IJzervlakte onder water te zetten. En wonder boven wonder, het water stopt de invaller.

Deze inundaties van de IJzer zijn een gekend wapenfeit van de Eerste Wereldoorlog, zelfs na meer dan honderd jaar. De details mogen dan alleen in geschiedenisboeken voortleven, de inundatie van de Kreek van Nieuwendamme en de onderwaterzetting van de IJzervlakte via de overlaat van de Noordvaart, stelden onze vermoeide troepen in staat om de Duitse opmars te stoppen. Hoewel deze manoeuvres ons land van een volledige bezetting behoedden, wordt de operatie 'Inundaties van de IJzer' onterecht hiermee vereenzelvigd. Deze operatie was veel meer dan dat: het is het beheer

van het waterniveau om de overstroming van onze verdedigingslijnen te vermijden, het behoud van het peil op het gewenste niveau, de bouw van nooddijken met miljoenen zandzakken, het onderhoud en de herstelling van de hydraulische inrichtingen ondermijnd door het water en vernield door de Duitse artillerie, ... Vier jaar lang werd de overstroming in stand gehouden.

Met bovenstaande paragraaf eindigt de auteur Mignolet zijn boek over de onderwaterzetting van de IJzervlakte. Het is alsof zijn boodschap aan mij gericht was, want ik had inderdaad dit enge beeld van deze operatie. Mijn overgrootvader en zijn broer mogen dan aan dit front gevochten hebben, mijn kennis over het gevecht met en tegen het water was zeer beperkt. Ik dacht dat ik tijdens dit deel van de les krijgsgeschiedenis goed opgelet had. Een ontuchtering.

Het is niet mijn bedoeling om bij wijze van wraak je als lezer via dit artikel in te lichten over de complexiteit en de omvang van deze operatie omwille van mijn leemte in deze materie. Ook niet om te vertellen over gekende burgerhelden als Karel Cogge

of Hendrik Geerart. Nee, mijn idee is om met dit artikel de onbekende helmduikers die het werk onder water opknaptten in het daglicht te zetten. Zoals zovele soldaten deemsteren hun namen, hun individuele heldendaden en hun offers langzamerhand weg, net als de klapprozen op de Vlaamse velden. Ik wil even het stof der tijd wegblazen om deze duikers te laten schitteren.

Wat ik initieel als een gemakkelijke taak beschouwde, bleek tegen te vallen. Informatie over de militaire helmduikers in '14-'18 bleek zeer beperkt te zijn. Navraag bij de bibliotheek van Defensie, het Koninklijk Museum voor Krijgsgeschiedenis en zelfs de Koninklijke Militaire School leverde weinig informatie op. Mijn uitdaging om het artikel tot een aanvaardbare lengte te beperken, veranderde in een wanhoop om te falen.

militaire helmduikers

De eerste vermelding van duikers dateert van 1902. Duikers maakten toen deel uit van de speciale Compagnie Pontonniers in de Sint-Anna kazerne te Antwerpen. Vanaf 1913 zijn er drie secties helmduikers werkzaam bij de Compagnie Sapeurs bij de

Foto: Collectie Koninklijk Legermuseum.

Géinundeerde IJzervlakte, oktober 1914.

Foto: Collectie Koninklijk Legermuseum.

De automatische poorten van de sluisen bij de Noordvaart die gebruikt werden voor de tweede onderwaterzetting.

versterkte vesting Antwerpen. Zij worden in 1915, na de overgave van de Antwerpse vesting in 1914, ingezet in Calais bij de pas gevormde Compagnie Pontonniers. Het zijn echter de drie ploegen helmduikers bij de Compagnie Sapeurs-Mariniers, opgericht op 1 september 1915, die de duikwerkzaamheden aan de sluisen en andere hydraulische werken uitvoeren.

Het begin van de operatie mocht dan het Duitse leger gestopt hebben, dit betekende echter niet dat de genie-eenheid, verantwoordelijk voor de uitvoering ervan, alle steun kreeg. Tijdens de oorlogsjaren moesten Commandant Robert Thys en zijn manschappen meestal hun plan trekken om hun opdracht uit te voeren. In de werkplaats van de helmduikers te Veurne werden de herstellingen met zelfgemaakte werktuigen en gerecupereerde machines toevertrouwd aan soldaat Matthys, een specialist ter zake. Een staaltje van vin-

dingrijkheid was de installatie van een telefonisch apparaat in de helm van de duikers. Voor zover ik het kon nagaan, was dit een wereldprimeur. Dankzij de competenties van Commandant Umé van de telegrafisten, werd het mogelijk om permanent, telefonisch contact te onderhouden tussen de duiker en de oppervlakteploeg. Dit gebeurde voor de eerste maal op 15 april 1915 tijdens de controles onder water aan de Gemeentebrug en de Perebrug op de baan van Houthem naar Ghyvelde. Hierdoor kon de duiker zijn bevindingen direct doorgeven en kon hij, op aangeven van een gegradueerde, bepaalde acties uitvoeren zonder hiervoor naar boven te moeten komen. Dit betekende een tijdswinst en, in tijden van oorlog, eveneens een vermindering van het risico. De hydraulische infrastructuur zoals sluisen, verlaten en dijken sleten veel sneller dan gepland, omdat ze niet ontworpen waren voor continu gebruik en geen rekening hielden met onverwachte stromingen. Duikers moesten regelmatig de constructies

controleren op scheuren, barsten, doorsijpelingen, enz. Wanneer ze problemen vaststelden, moesten ze meestal voor de herstelling instaan.

Uit het dagboek van de commandant kunnen we opmaken voor welke werken duikers ingeschakeld werden:

- (12 oktober 1915) *"Helmduikers stellen een grote barst vast in het landhoofd van de lepersluis op de IJzer en begonnen onmiddellijk met het maken van een betonnen plaat van 40 cm".*
- (18 oktober 1915) *"Bij een inspectie aan de sluis te Veurne stellen helmduikers een doorsijpeling bij laag water vast. De volgende dagen dichten ze de scheuren met beton".*

Helmduiken was tijdens vreedetijd geen ongevaarlijke bezigheid. In tijden van oorlog werd het werk nog gevaarlijker. De duiker was volledig afhankelijk van zijn oppervlakteploeg en daardoor extra kwetsbaar. Wat het risico van duikactiviteiten in oorlogstijd was, wordt mooi geschetst door een stuk geschreven door Commandant Thys (vrije vertaling): *"Stel je voor: een donkere nacht, twee officieren en een paar duikers [nvdr: alle leden van een duikploeg waren duidelijk allemaal zelf duiker] bewegen zich op de tast over de immense sluis muren van meer dan zes meter hoog, in een gecompliceerde kluwen van houten balken, verwrongen stukken ijzer, puin van metselwerk, tussen talloze trechters.*

De sombere nacht wordt verstoord door artillerievuur en plots verlicht door fakkels. Kogels van machinegeweren doorboren fluitend de lucht. De minste glimp kan onze aanwezigheid verraden: formeel verbod om te roken of zelfs om stiekem een lucifer aan te steken.

We kleden de duiker aan; we doen hem zijn met lood verzwaarde schoenen aan, zetten hem de koperen helm op; aldus omgevormd tot een amfibiemonster wiens indrukwekkend profiel afsteekt tegen de nachtelijke hemel, de duiker gaat in het water afdalen terwijl de mannen aan de pomp hem van de levensnoodzakelijke lucht voorzien; een granaat ontploft en treft zijn wapenbroeders, een gasaanval begint [noot: de ploeg boven water kon zich beschermen tegen gas, maar de luchtpomp was niet voorzien van een filter], en plots bevindt hij zich verloren onder water, om te sterven met de meest vreselijke kwellingen!".

De compagnie bevestigde schermen aan sluizen en verlaten om het zicht op de werkzaamheden te belemmeren. Dit hield geen algemene beschietingen tegen, maar zorgde er wel voor dat de duikploegen niet onder gericht vuur vielen tijdens de werkzaamheden. Geplande beschietingen van de waterinfrastructuur waren eerder beperkt,

omdat die ongewenste overstromingen teweeg konden brengen. Gecontroleerde inundaties waren niet gemakkelijk te plannen, ongeplande waren des te gevaarlijker, voor vijand en vriend. Natuurlijk, als de andere kant activiteit zag op een sluis werd de ploeg onder vuur genomen.

Op 26 maart 1915 wordt de sluis van de gekanaliseerde IJzer zwaar beschadigd door een obus. Ze vernielt de baanbrug over de sluis. Na een herstelling met schotbalken beschieten de Duitsers opnieuw de sluis en veroorzaken zo scheuren in de vloer. Helmduikers moeten in het water om de scheuren met beton op te vullen.

duiker Van der Vrecken

Er wordt slechts één duikongeval gemeld. Op 5 november 1915 verongelukt duiker Soldaat 2e klas Van der Vrecken F. tijdens werken aan de sluis op de IJzer. Deze tragische gebeurtenis wordt verteld door de Commandant Thys:

"De luitenant stuurt de Sergeant-Chef van de duikers stroomopwaarts van de sluizen om er zeker van te zijn dat er geen stroming aanwezig is. Het water staat volledig stil; de sergeant werpt voor alle zekerheid een paaltje in het kanaal: het hout geeft geen oppervlaktestroom aan. Het verraad is feil-

loos. De grootste deskundige zou erin verstrikt raken. Duiker Van der Vrecken daalt met langzame bewegingen de ladder af. De stilte is indrukwekkend; maar de mannen lachen, ondanks hun spanning, om 'vriend Fritz' die regelmatig om de vijf of zes minuten op de bruggen schiet. De duiker is bijna onder water tot aan de schouders; de enorme ronde, bronzen helm schittert eenzaam in de nacht en zal spoedig verdwijnen ...

Plotseling, een onverwachte ruk aan het signaalkoord: de noodkabel glijdt door de handen van de doodsbanne mannen; die staan geschoord en weerstaan uit alle macht aan het risico om in de sluis getrokken te worden. De duiker is net weggesleurd door een onderstroom; een slecht gesloten klep zoog het pak gezwollen van lucht op en de duiker kon de stroom niet weerstaan. Het drama speelt zich af in diep water ...

Maar de mannen willen niet toegeven dat hun kameraad verloren is: na een paar momenten van nervositeit en verbazing, waarbij ze de onmogelijkheid beseffen om de ongelukkige stroomopwaarts terug te halen, laten ze de kabel glijden om te proberen hem stroomafwaarts op het droge te trekken. Er worden gevaarlijke onvoorzichtigheden begaan, wonderen worden volbracht puur op kracht. Eindelijk verschijnt het lichaam, maar sinister en bleek: de helm

De helmduiker Isidore Tas. Rechts staat waarschijnlijk Henri Geeraert.

Foto: stadsarchief Nieuwpoort.

van de duiker werd afgescheurd terwijl hij onder de klep doorging, en het naakte gezicht is getekend door de krampen van pijn. De oorlog heeft onze energie weggezogen en ons hart verhard, een vreselijke emotie bevangt ons in het aanzicht van deze vreselijke dood! De luitenant snijdt of scheurt de kleren af en laat het lichaam vervoeren naar de schuilplaats van de sluis in Veurne; we oefenen, ondanks alles, kunstmatige ademhaling, wrijving, ritmische trekbewegingen van de tong uit. We nemen voortdurend om de beurt deel aan deze wanhopige strijd. Maar het lichaam wordt stijver en kouder, de bewegingen moeilijker. Meer dan een uur gaan de inspanningen onverricht door; de mannen zijn letterlijk uitgeput. Bewust van het vaststaand lot geef ik het bevel om te stoppen.

De volgende dag wordt het werk aan de IJzer zoals gewoonlijk hervat en daalt een andere helmduiker in de sluis af. De oorlog toont ons elke dag zulke eigenschappen van heldendom!".

Het laatste feit dat ik kan vinden in de beperkte bronnen waarover ik beschik, is dat op 21 mei 1916 de helmduikers met hun compagnie overgaan naar het Bataljon Pontonniers gelegen te Nieuwpoort. Ik ben overtuigd dat een zoektocht in de velddag-

boeken van de verschillende eenheden met duikers meer materiaal zou opleveren.

In het archief 'Moskow' van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis vonden ze de doos 1178 (186-14-2842 Velddagboeken van het 2de Bataljon Pontonniers (genie, onderwaterzettingen), 1914 - 1919). Om me te helpen met het schrijven van dit artikel zochten ze naar informatie over duikers in twee van de fardes in de doos. In de twee fardes met negen velddagboeken van elk minstens 80 bladzijden vonden ze geen vermeldenswaardig feit. Alle velddagboeken in de doos doorsnuisteren betekent een monnikenwerk een historisch onderzoek waardig, maar buiten het doel van dit artikel. Dit betekent echter niet dat er in de laatste jaren van de oorlog geen duikactiviteiten meer

plaatsvonden of dat duiken veilig waren. Duiker-soldaat Isodore Tas sneuvelde op 18 augustus 1917 door een gasaanval. Duikers waren immers ook soldaten die aan de dagelijkse gruwelen van de oorlog blootgesteld waren. ■

PATRICK VAN HOESERLANDE

Nog een ander stukje geschiedenis ...

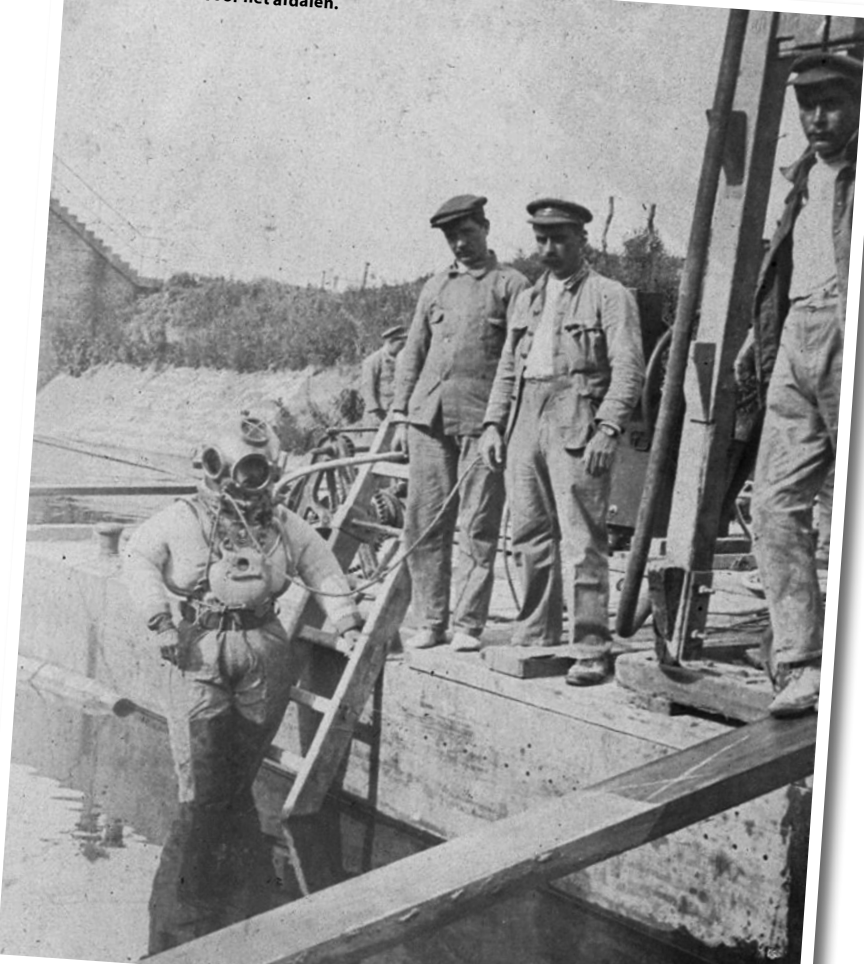
Wat weinig mensen nog weten is dat Belgische militaire ingenieurs en hun pontonniers in augustus en september 1914 uitgebreide en complexe inundaties gesteld hebben rond Antwerpen. Die overstromingen hadden alles bij elkaar in oppervlakte méér dan het dubbele ingenomen van wat de genie in vier jaar aan de IJzer zou onder water zetten. Van deze 'Antwerpse' operatie is door de buitenwereld omzeggens niets bekend.

Uit: Paul Van Pul 'De Belgische militaire onderwaterzettingen rond de Versterkte Plaats van Antwerpen in augustus en september 1914 - Een historisch-geografische reconstructie', waterbouwkundig laboratorium 1933-2008, 2014.

Bronnen:

- ✓ 'Een andere kijk op de inundaties van de IJzer', Philippe Mignolet (vertaling Bernard Vercruyssen), Geniemuseum vzw, 2014.
- ✓ 'Historiek Geniepeleton Gevechtsduikers', 11de Bataljon Genie.
- ✓ 'Des Scaphandriers aux Nageurs de Combat', 4ième Bataillon du Génie.
- ✓ 'De onderwaterzetting van de IJzervlakte', Guido Demerre en Johan Termote, VLIZ, 2013.

Even pauzeren vóór het afdalen.

Schepen Vanden Broucke bij het duikerpak van Van der Vreken dat in oktober 2014 te Nieuwpoort tentoongesteld werd.

